

ساختار حقوقی شیوه‌های تأمین مالی زنجیره تأمین با تأکید بر اوراق گواهی اعتبار مولد (گام)

۱۵۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۰۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۱۲

سید علی اصغر رحیمی*

فصلنامه علمی اقتصاد اسلامی / مقاله علمی پژوهشی / سال بیست و سوم / شماره ۹۰ / تابستان ۱۴۰۲

چکیده

«تأمین مالی زنجیره تأمین» شامل به‌کارگیری روش‌هایی برای کاهش ریسک و مدیریت بهینه سرمایه در گردش در جریان مبادلات در زنجیره تأمین است. پس از تصویب دستورالعمل اوراق گام، این نتیجه حاصل شد که می‌توان با استفاده از نهادهای حقوقی موجود، ابزارهای دیگری نیز ایجاد کرد تا بتواند با گردش پول و بدون ارائه تسهیلات و وام‌های تورم‌زا، نسبت به تأمین مالی طرح‌ها و پروژه‌ها اقدام نماید. از مهم‌ترین این ابزارها اوراق گواهی اعتبار مولد (گام) بود. سؤال اصلی این تحقیق درباره ماهیت و روابط حقوقی ارکان اوراق گام است. اوراق گام ابزار تأمین مالی جدیدی است و هدف از آن تأمین مالی بخش تولید است. به لحاظ ماهیت ساختاری اوراق گام را می‌توان یکی از انواع اوراق بهادار اسلامی یا همان صکوک دانست که به لحاظ حقوقی جزء اسناد تجاری بوده و روابط حقوقی ارکان آن بسیار به برات نزدیک است و اصول حاکم بر اسناد تجاری در آن در دو مرحله بازار پول و بازار سرمایه حاکم است. از لحاظ ماهیت حقوقی اوراق گام بر مبنای عقد ضمان قانون مدنی بنا شده، آثار و احکام این عقد را در رابطه با ارکان اوراق گام به دنبال دارد. این مقاله سعی دارد بر پایه پژوهشی توصیفی-تحلیلی این اوراق گام را بررسی حقوقی نموده، ماهیت حقوقی آن را تعیین و روابط بین ارکان آن را تحلیل نماید.

واژگان کلیدی: تأمین مالی زنجیره تأمین، اوراق گواهی اعتبار مولد، عقد ضمان، بازار پول، بازار سرمایه.

طبقه‌بندی JEL: G19, G15, K12, E32, E22.

*. استادیار گروه حقوق خصوصی دانشکده حقوق دانشگاه قم. Email: aa.rahimi@qom.ac.ir

مقدمه

شورای پول و اعتبار بانک مرکزی ابتدا در تاریخ ۱۳۹۸/۰۹/۰۵ «دستورالعمل گواهی اعتبار مولد (گام)» را به تصویب رساند و در آذر ۱۴۰۱ اصلاحاتی در آن ایجاد شد و آخرین اصلاحات در در ۲۷ اسفند ۱۴۰۱ به تصویب رسید. بانک مرکزی تصمیم گرفت دستورالعمل جامع تری در مورد ابزارهای تأمین مالی زنجیره تأمین تدوین و تصویب نماید و سایر ابزارهای ممکن را نیز در ذیل این دستورالعمل کلی بگنجانند؛ از همین رو در تاریخ ۱۴۰۰/۰۹/۲۱ «دستورالعمل ارائه خدمات تأمین مالی زنجیره تأمین توسط مؤسسات اعتباری» به تصویب کمیسیون اعتباری و تأیید هیئت عامل بانک مرکزی رسید. تغییر دستورالعمل گواهی اعتبار مولد در آذر ۱۴۰۱ و سپس اصلاح آن در اسفند ۱۴۰۱ و تصویب و ابلاغ «شیوه‌نامه اجرایی استفاده از برات الکترونیکی در تأمین مالی زنجیره تأمین» در تاریخ ۱۴۰۰/۰۹/۲۹ در همین راستا صورت گرفت. آخرین سندی که به تصویب رسیده است، «ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام» است که در ۱۶/۰۱/۱۴۰۲ تصویب شد و بیشتر ناظر به مقررات حاکم بر انتقال اوراق است. علاوه بر اوراق گام و برات الکترونیکی، ابزارهای دیگری نیز برای تأمین مالی زنجیره تأمین در دستورالعمل ارائه خدمات تأمین مالی زنجیره تأمین توسط مؤسسات اعتباری در متن دستورالعمل مذکور از قبیل سفته الکترونیکی، کارت اعتباری، اعتبار اسنادی داخلی مدت دار و سایر ابزارهای مالی و تجاری مدت دار نیز ذکر شده است (ماده ۱۶ دستورالعمل). منظور از زنجیره تأمین در این مقاله «شبکه‌ای بین تولیدکنندگان و تأمین‌کنندگان آنان که اقدام به تولید و توزیع محصولات معین برای خرید نهایی می‌کنند» (ماده یک دستورالعمل ارائه خدمات تأمین مالی زنجیره تأمین توسط مؤسسات اعتباری) است و این شبکه شامل طیفی از افراد و نهادها و منابعی است که توسط وزارتخانه‌های مربوط به آن حوزه تأمین تعریف می‌شود. عموماً «تأمین مالی زنجیره تأمین» (Supply Chain Finance) شامل به‌کارگیری روش‌هایی برای کاهش ریسک و مدیریت بهینه سرمایه در گردش در جریان مبادلات در زنجیره تأمین است (Moretto, 2019, p.198). تأمین مالی زنجیره‌ای، مجموعه‌ای از شیوه‌ها و عملیات تأمین مالی است که منجر به بهبود مدیریت سرمایه در گردش بین بنگاه‌های تولیدی می‌شود و هدف از استفاده از این روش کاهش سطح کلی سرمایه در گردش خالص، کاهش هزینه‌های مرتبط با گردش سرمایه و همچنین کاهش ریسک‌های

موجود در طول زنجیره تأمین است (Hofmann, 2021, p.113). در این روش، به جای شیوه سنتی دریافت تسهیلات مستقیم توسط بنگاه‌های اقتصادی، فرایند تأمین مالی بنگاه‌ها به صورت پیوسته و در طول زنجیره‌های تأمین و مبتنی بر جریان واقعی کالا و خدمت صورت می‌گیرد. این روش بر پایه شیوه‌های سنتی تأمین مالی به بنگاه‌های اقتصادی کمک می‌کند تا سرمایه در گردش خود را به صورت انعطاف‌پذیرتر و با بهره کمتر نسبت به روش‌های تأمین مالی که در اختیار تأمین‌کنندگان است، مدیریت نمایند (Hofmann, 2021, p.2). شیوه‌های تأمین مالی برای زنجیره تأمین شامل تنزیل اسناد بدهی مانند تنزیل برات یا سفته یا چک توسط دارنده آن، خرید دین، عاملیت مؤسسه مالی برای تأمین مالی مطالبات فروشنده کالا و خدمات، عاملیت معکوس مؤسسه مالی به منظور تأمین مالی تعهدات خریدار نزد فروشنده، پرداخت تسهیلات، تبدیل اسناد بدهی به اوراق بهادار نظیر اوراق گام توسط مؤسسه اعتباری و نهایتاً تأمین مالی سرمایه در گردش بنگاه‌ها انجام می‌شود. در اوراق گام اسناد بدهی تبدیل به اوراق بهادار می‌شود.

در گذشته مقالاتی در این حوزه نگارش شده که می‌توان به مقاله مشترک آقایان حسین میثمی و حمید زمان‌زاده تحت عنوان «تأمین مالی زنجیره ارزش با استفاده از اوراق گام: ماهیت، کارکرد و راهکارهای شرعی» و یادداشت آقای حسین میثمی تحت عنوان «ابعاد فقهی حقوقی اوراق گام» اشاره نمود که قبل از مقاله اول ایشان چاپ شده است. در هر دو مقاله که در نگارش حاضر نیز از این مقالات بهره برده شده است، تأکید نویسنده محترم بر شناساندن اولیه اوراق گام در مرحله اول و تبیین ماهیت آن از لحاظ فقهی به صورت بررسی ماهوی آن در قالب نهادهای مختلف فقهی است. در این مقاله نگاه مؤلف یک نگاه کاملاً حقوقی است و سعی دارد ارتباط ارکان مختلف اوراق گام در بازار اولیه و ثانویه را به لحاظ حقوقی تبیین نماید.

سؤال اصلی این تحقیق شامل آن است که ماهیت و ساختار حقوقی اوراق گام چگونه است؟ در این میان سؤالات فرعی از این قبیل مطرح است: الف) روابط حقوقی ارکان اوراق گام بر چه ماهیتی استوار است؟ ب) روابط حقوقی و تعهدات ارکان اوراق گام در بازار اولیه و ثانویه چگونه است؟

بر همین اساس فرضیه اصلی حاکم بر این تحقیق آن است که ساختار حقوقی و روابط ارکان اوراق گام مبتنی بر نظام حقوقی ایران است و ماهیت ساختار کلی آن نوعی صکوک است که در ذیل اسناد تجاری و با قواعد و اصول حاکم بر این اسناد صادر و منتقل و پرداخت می‌گردد و ماهیت حقوقی آن ذیل عقد ضمان قانون مدنی تعریف می‌شود. در خصوص فرضیه‌های فرعی نیز با توجه به روابط ارکان مختلف اوراق گام ماهیات حقوقی مختلف می‌توان برای هر یک قایل شد و تعهدات و حقوق متعددی بر اساس دستورالعمل‌های صادره و اصول حاکم بر اسناد تجاری قابل تعیین است.

در این تحقیق توصیفی تلاش شده است با استفاده از روش تحقیق تحلیل محتوای شیوه‌های تأمین مالی زنجیره تأمین را با تمرکز بر شیوه صدور اوراق گام بررسی حقوقی شود. به همین منظور در دو بخش به بررسی این شیوه تأمین مالی زنجیره تأمین اقدام خواهد شد. در بخش نخست ماهیت اوراق گام و در بخش دوم روابط حقوقی حاکم بر ارکان و عناصر این اوراق بررسی خواهد شد.

۱. سازوکار صدور، انتقال و ماهیت حقوقی گواهی اعتبار مولد (گام)

اوراق گام ابزار مالی جدیدی است که به صورت کارآمد در اختیار واحدهای تولیدی برای تأمین مالی طرح‌های آنها قرار می‌گیرد و هدف از طراحی این اوراق استفاده از آن به طور ویژه در بخش تولید بوده است. این سازوکار در عمل امکان تأمین مالی به صورت زنجیره‌ای را برای تولیدکنندگان در سطوح مختلف ایجاد می‌کند و در مرحله بعد امکان استفاده از ظرفیت‌های بازار سرمایه جهت تزریق نقدینگی عموم به بخش تولید و تأمین مالی بخش تولید از طریق این بازار را فراهم می‌آورد.

سامانه گام که به منظور صدور اوراق گواهی اعتبار مولد ایجاد شده است، سازوکاری فراگیر برای بهره‌مندی عمومی واحدهای تولیدی کوچک و بزرگ در راستای تأمین مالی خواهد بود. عموم واحدهای تولیدی که دارای شناسه مالیاتی‌اند، به صورت بالقوه عضو سامانه گام خواهند بود و می‌توانند بدون محدودیت پذیرنده اوراق گام باشند. واحدهای عضو سامانه گام مشروط به آنکه تأییدیه لازم را از بانک‌های عامل اخذ کنند، می‌توانند از

انتشار اوراق گام توسط بانک‌ها و مؤسسات اعتباری عامل جهت تأمین مالی خود استفاده کنند [بی‌نام]، ۱۳۹۸، ص ۶).

الف) سازوکار صدور و انتشار اوراق گام

برای صدور اوراق گام که در واقع به این منظور طراحی شده که واحدهای تولیدی به جای اخذ تسهیلات از بانک‌ها برای تأمین سرمایه در گردش با تکیه بر ضمانت و اعتبار بانک با استفاده از اوراق گام منتشره، خود را تأمین مالی نمایند، دستورالعمل گواهی اعتبار مولد مصوب شورای پول و اعتبار مراحل پیش‌بینی کرده است.

در مرحله نخست، واحد تولیدی خریدار نهاده به عنوان واحد تولیدی متعهد که اصطلاحاً بنگاه متعهد نامیده می‌شود، از بانک عامل تقاضا می‌کند تا نسبت به اعتبارسنجی و تعیین مقدار اعتبار خود جهت صدور اوراق گام توسط بانک یا مؤسسه اعتباری عامل بر اساس تضامین و وثائقی که از متعهد اخذ می‌کند، اقدام کند (ماده ۵ دستورالعمل اصلاحی اوراق گام). همچنین مؤسسه اعتباری عامل قبل از صدور اوراق گام باید از مواردی اطمینان حاصل نماید. البته میزان تعهد و مسئولیت این مؤسسه در حد عرف بانک‌داری است. این موارد از قرار زیر است: ۱- صوری نبودن موضوع معامله؛ ۲- مرتبط بودن و متناسب بودن موضوع معامله با زمینه فعالیت بنگاه متعهد و متقاضی؛ ۳- موضوع معامله برای تسویه بدهی‌های سابق نباشد. با انجام این کنترل‌ها، این اطمینان حاصل می‌شود که تعامل بین بنگاه متعهد و متقاضی بر اساس یک معامله واقعی و در راستای پیش‌برد اهداف مالی و اقتصادی آنهاست و حاصل تبانی آنها برای استفاده از این اوراق نیست.

در مرحله دوم واحد تولیدی (بنگاه) متعهد به عنوان خریدار کالا، بنگاه فروشنده یا همان متقاضی را جهت استفاده از اوراق گام به بانک عامل معرفی و از بانک تقاضای صدور اوراق گام برای بنگاه متقاضی می‌کند و اسناد مثبت بدهی خود را به بانک ارائه می‌نماید (ماده ۹ دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد مصوب اسفند ۱۴۰۱).

در مرحله سوم، واحد تولیدی متقاضی با درخواست بنگاه متعهد در مقابل دریافت اسناد مثبت مطالبات که نماینده و گواهی طلب قطعی و مسلم متقاضی از بنگاه متعهد است، دارنده

اوراق گام صادره از مؤسسه اعتباری عامل شده و این اوراق به متقاضی منتقل می‌شود (ماده ۱۰ دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد مصوب اسفند ۱۴۰۱).

در مرحله چهارم بانک عامل بر اساس اعتبار تأیید شده بنگاه متعهد نسبت به صدور اوراق گام با سررسید مشخص بر اساس اسناد تعهد ارائه شده اقدام نمود، اوراق گام را در ازای اسناد مطالبات در اختیار متقاضی قرار می‌دهد (مواد ۹ و ۱۰ دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد مصوب اسفند ۱۴۰۱).

در بازار پول با انتقال اوراق گام به متقاضی، رابطه بنگاه متعهد و متقاضی از جهت پرداخت بدهی و ایفای تعهد قطع می‌شود و این بانک صادرکننده اوراق است که متعهد پرداخت قرار می‌گیرد (مواد ۱۱ و ۱۲ دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد مصوب اسفند ۱۴۰۱). اما در بازار سرمایه بانک و بنگاه متعهد به صورت تضامنی در برابر شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه به عنوان نماینده متقاضی اوراق مسئولیت دارند (بند «د» ماده ۵ دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گواهی اعتبار مولد (گام)).

در دستورالعمل اولیه اوراق گام این محدودیت ایجاد شده بود که تنها در یک ششم دوره عمر اوراق گواهی اعتبار مولد، امکان نقل و انتقال آن در سامانه گام در بازار پول فراهم بود. پس از این مدت دیگر در سامانه امکان انتقال نداشته، نقل و انتقال آن در بازار سرمایه امکان‌پذیر بود؛ اما در دستورالعمل اصلاحی این محدودیت به دلیل امکان گردش حداکثری اوراق در زنجیره تولید برداشته شده و متقاضی امکان نگهداری اوراق تا سررسید را نزد خود دارد و موضوع انتقال اوراق به بازار سرمایه امری اختیاری تلقی گردیده و متقاضی بین الف) امکان نگهداری تا سررسید، ب) انتقال در شبکه بانکی با قیمت اسمی تا سررسید، ج) انتقال به بازار سرمایه مخیر است. در دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد مصوب اسفند ۱۴۰۱ نیز محدودیت‌های ویژه برای انتقال اوراق به بازار سرمایه در نظر گرفته شده و بحث انتقال اوراق را در ماده ۱۰ به «ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام» واگذار کرده است. بر اساس ماده ۴ این ضوابط دارنده اول امکان انتقال آن به بازار سرمایه را ندارد و دارنده دوم به بعد هم فقط تا سقف ۲۵ درصد ارزش اوراق امکان انتقال آن به بازار سرمایه را خواهد داشت. در واقع این اوراق بازارپذیر است و متقاضی می‌تواند این اوراق را به انحاء مختلف استفاده نماید. حالت اول این است دارنده آن را تا سررسید نگه دارد و قیمت اسمی اوراق

را دریافت کند. حالت دوم آن است که تنزیل این اوراق را در بازار ثانویه به منظور دست‌یابی به وجه نقد انجام دهد و آخرین حالت نیز آن است که این اوراق را جهت تسویه بدهی به سایر سطوح زنجیره تأمین کالا برای مثال به تولیدکننده مواد اولیه واگذار نماید (میثمی، ۱۳۹۸، ص ۳۱). بنابراین می‌توان انتقال در حالت اخیر را در بازار پول در قالب سامانه گام تا سررسید اوراق انجام داد؛ اما انتقال اوراق در بازار ثانویه مستلزم ورود اوراق به بازار سرمایه است که مشمول محدودیت‌های مذکور است.

۱۶۴

مرحله پنجم از سازوکار انتشار اوراق گام، انتقال این اوراق به بازار سرمایه است. برای این منظور - همان‌طور که پیش از این نیز به آن اشاره شد - دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گواهی اعتبار مولد (گام) در خردادماه ۱۳۹۹ توسط هیئت مدیره سازمان بورس اوراق بهادار به تصویب رسید و این دستورالعمل بر اساس بند ۷-۱ ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام در بازار سرمایه قابل اجراست. بر اساس ماده ۲ این دستورالعمل پس از صدور مجوز انتشار اوراق گام توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و تعیین سقف اوراق قابل انتشار، بانک یا مؤسسه اعتباری عامل مکلف است جدول زمان‌بندی انتشار اوراق و زمان سررسید آن را تعیین نموده، اطلاعات مذکور را به همراه درخواست پذیرش اوراق به بورس/ فرابورس ارائه کند. بورس/ فرابورس با طرح موضوع در هیئت پذیرش خود پس از بررسی تقاضای پذیرش و تکمیل مدارک مراتب موافقت خود را جهت انجام معاملات به همراه فهرست نمادهای معاملاتی به بانک/ مؤسسه اعتباری عامل اعلام می‌کند (ماده ۴ دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گام). پس از پذیرش اوراق در بازار سرمایه، نقل و انتقال اوراق در سامانه گام متوقف با رعایت ترتیبات این دستورالعمل معاملات ثانویه در بازار سرمایه آغاز می‌گردد (ماده ۶ دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گام). اشخاص حقیقی و حقوقی با خرید اوراق گام در این مرحله دارنده اوراق می‌شوند و متقاضی با عرضه اوراق در بازار ثانویه به نقدینگی لازم برای ادامه فعالیت‌های تولیدی خود دست می‌یابد.

مرحله ششم و پایانی اوراق گام به تسویه این اوراق اختصاص دارد. مطابق ماده ۷ دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گام، بانک یا مؤسسه اعتباری عامل موظف است نسبت به تسویه وجوه اوراق گام یک روز قبل از سررسید به حساب اعلام شده از طرف سپرده‌گذاری مرکزی اقدام نماید. به موجب ماده ۱۲ این دستورالعمل، شرکت سپرده‌گذاری نماینده دارنده اوراق در امر تسویه اوراق بوده، مبلغ اوراق را از بانک وصول کرده، در اختیار دارنده اوراق خواهد گذاشت. ۱۶۴

شکل: فلوچارت صدور و پذیرش اوراق گام

توضیح فلوچارت:

- ۱- بنگاه متعهد به عنوان خریدار کالا از متقاضی در قبال خرید خود متعهد به پرداخت ثمن معامله است و بابت ثمن، سند بدهی صادر کرده، در اختیار متقاضی قرار می‌دهد. این سند می‌تواند اسناد برواتی از قبیل برات، سفته و چک باشد یا بر اساس قرارداد میزان طلب معین باشد.
- ۲- بنگاه متعهد متقاضی را برای استفاده از اعتبار متعهد نزد بانک جهت صدور اوراق گام به بانک معرفی می‌کند.

۳- متقاضی با دراختیار گذاشتن اسناد مثبت طلب به بانک، نسبت به صدور اوراق گام رضایت خود را به بانک اعلام می‌کند.

۴- بانک اوراق گام را صادر نموده، در اختیار متقاضی قرار می‌دهد.

۵- بنگاه متعهد نسبت به ایفای تعهد خود در خصوص اوراق گام صادره شامل تأمین وجه اوراق در سررسید اقدام می‌کند. بانک برای تضمین ایفای تعهد بنگاه متعهد وثایق و تضامین کافی را در زمان صدور اوراق دریافت می‌کند.

۶- بانک فهرست اوراق گامی را که یک ششم مدت زمان آن سپری شده است، به شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه جهت پذیرش این اوراق در بورس یا فرابورس اعلام می‌نماید.

۷- بانک یا مؤسسه مالی عامل یک روز پیش از سررسید اوراق گام وجه اوراق را جهت تسویه در اختیار شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه قرار می‌دهد.

۸- شرکت سپرده‌گذاری مرکزی در سررسید اوراق، وجوه ناشی از اوراق گام را به دارنده نهایی اوراق پرداخت می‌کند.

ب) انتقال اوراق گام

انتقال اوراق گام در دو مرحله بازار پول و بازار سرمایه تحت شرایط و ضوابطی انجام می‌گردد. در خصوص انتقال اوراق در بازار اولیه یا همان بازار پول، در مقررات اخیر التصویب شامل دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد (مصوب ۲۷ اسفندماه ۱۴۰۱) و ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام (مصوب ۱۴۰۲/۰۱/۱۶) مقررات مفصل و ویژه‌ای ذکر شده است که اساساً عمده محتوای سند اخیر مربوط به انتقال اوراق است و هدف تصویب آن را نیز «افزایش انتقال اوراق در زنجیره‌های تولید و رصد و پایش مؤثر اوراق گام» معرفی نموده است. ماده ۴ دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد، امکان نگهداری تا سررسید، انتقال در شبکه بانکی با قیمت اسمی (تا سررسید) و انتقال به بازار سرمایه یا خرید دین طبق ماده ۵ این دستورالعمل را به دارنده اوراق داده است. در ماده ۵ این دستورالعمل اشاره می‌کند که اشخاص حقوقی -البته اشخاص حقوقی غیر از بانک‌ها و مؤسسات اعتباری- این امکان را دارند که اوراق گام را از دارنده آن در چارچوب ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام که همان ضوابط مصوب

فروردین ۱۴۰۲ است، خرید دین نمایند. در همین راستا تبصره‌های ماده ۱۰ دستورالعمل فوق‌الذکر این امکان را به متقاضی یا همان دارنده اوراق گام داده‌اند تا بتواند از اوراق گام برای پرداخت دیون خود از جمله دیون مالیاتی، حق بیمه تأمین اجتماعی و حقوق دولتی استفاده کند و آن را به نهادهای بستانکار منتقل نماید؛ همچنین خرید دین موضوع ماده ۵ دستورالعمل را نیز فقط از طریق مؤسسه اعتباری عامل و در سامانه گام امکان‌پذیر دانسته است. در کنار این مقررات ماده ۴ ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام نیز محدودیت‌هایی برای انتقال اوراق قایل شده است؛ از جمله اینکه مؤسسه اعتباری عامل اجازه ندارد اوراق گام صادره در اختیار بنگاه متقاضی اول را به بازار سرمایه منتقل یا خرید دین نماید و از متقاضی دوم به بعد، انتقال اوراق به بازار سرمایه یا خرید دین آن بر اساس ماده ۵ دستورالعمل جمعاً به میزان ۲۵ درصد مبلغ اوراق هر متقاضی امکان‌پذیر دانسته است. این به آن معناست که متقاضی اول یعنی کسی که اوراق گام در مرحله اول برای او صادر می‌شود، نمی‌تواند اوراق را به بازار سرمایه منتقل کند یا آن را از طریق قرارداد خرید دین به اشخاص حقوقی منتقل نماید؛ همچنین متقاضی دوم به بعد هم صرفاً فقط ۲۵ درصد مبلغ اوراق خود را می‌تواند به بازار سرمایه یا از طریق خرید دین منتقل نماید. در کنار این محدودیت‌ها استفاده از اوراق گام برای پرداخت حقوق نهادهای دولتی یا عمومی نیز برای متقاضی سوم (دارنده سوم) به بعد اوراق گام امکان‌پذیر گردیده است و نهادهای انتقال‌گیرنده دولتی و عمومی حق فروش اوراق در بازار سرمایه یا انتقال آن از طریق خرید دین را ندارند. فروش اوراق گام از طریق قرارداد خرید دین باید حتماً به صورت نقدی انجام پذیرد و مؤسسه اعتباری عامل یا سایر بانک‌ها و مؤسسات اعتباری حق خرید آن را ندارند (بند ۸-۲ و ۸-۳ ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام و ماده ۵ دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد).

انتقال اوراق به بازار سرمایه حسب دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گام انجام خواهد شد و باید موافقت پذیرش از بورس یا فرابورس توسط مؤسسه اعتباری عامل اخذ شود. در بازار سرمایه با رسیدن سررسید اوراق مطابق بند (الف) ماده ۵ دستورالعمل اصلاحی پذیرش و معاملات اوراق گواهی اعتبار مولد (گام) مصوب آذرماه ۱۴۰۱، بنگاه متعهد و بانک به صورت تضامنی مسئول پرداخت وجه اوراق به سپرده‌گذاری مرکزی‌اند. این مسئولیت تضامنی از نوع مسئولیت تضامنی وثیقه‌ای (طولی) است (الفی و همکاران، ۱۴۰۰، ص ۱۶۱) که

تعهد بنگاه متعهد، وثیقه تعهد مؤسسه اعتباری عامل است و ابتدا مؤسسه اعتباری عامل متعهد به پرداخت است و در صورتی که این مؤسسه به تعهد خود عمل نکرد، بنگاه متعهد در مرحله بعد مسئول پرداخت خواهد بود. این موضوع در ماده ۷ دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گام بیان شده و بانک را موظف نموده است، نسبت به تسویه وجوه اوراق گام یک روز قبل از سررسید به حساب اعلام شده از طرف سپرده‌گذاری مرکزی اقدام نماید. بنابراین شرکت سپرده‌گذاری به عنوان مسئول تصفیه اوراق، امکان مراجعه همزمان به بانک و بنگاه متعهد را نخواهد داشت.

ج) ماهیت حقوقی اوراق گام

ماهیت حقوقی اوراق گام در نگاه اول بر اساس ساختار کلی اوراق شکل می‌گیرد و در نگاه بعد بر اساس رابطه بین بانک و بنگاه متقاضی و بنگاه متعهد. بر همین اساس در این بخش ابتدا ماهیت حقوقی اوراق گام را بر اساس ساختار کلی اوراق و سپس بر اساس روابط بین ارکان اصلی اوراق بررسی خواهیم کرد.

۱) ماهیت ساختاری اوراق گام

بر اساس ساختار کلی انتشار اوراق گام، این اوراق نوعی سند تجاری است. سند تجاری در تعریف عام شامل اسنادی است که معرف طلب یا مالی بوده و به نحوی از انحا در قلمرو حقوق تجارت مورد استفاده قرار می‌گیرد و این اسناد امکان نقل و انتقال دارایی و موجبات ضمانت و مشارکت اشخاص را در امر تجارت به طور کلی فراهم می‌کند (اخلاقی، ۱۳۵۸، ص ۹) و هدف از ایجاد آن تسهیل در گردش ثروت و رفع مشکلات انتقال طلب است (عرفانی، ۱۳۸۵، ص ۱۷). از همین رو اوراق گام به لحاظ اینکه دارای ارزش مالی بوده و یک ابزار پرداخت برای بنگاه متعهد به حساب می‌آید و امکان انتقال را داراست و اصولی نظیر اصل غیرقابل استناد بودن ایرادها و اصل استقلال امضاها بر آن حاکم است، آن را در زمره اسناد تجاری قرار خواهد داد.

اسناد تجاری محدود به برات، سفته و چک نیست (اسکینی، ۱۳۸۶، ص ۵). گرچه عمده اسناد تجاری شامل این سه مورد است، این اسناد به عنوان اسناد تجاری به مفهوم خاص شناخته می‌شود (عبدی‌پورفرد، ۱۳۹۳، ص ۹) و دیگر اسنادی که شامل ویژگی‌های این اسناد

خاص باشد و در مبادلات تجاری مورد استفاده قرار گیرد، نظیر اوراق سهام، قبض انبار، بارنامه، ضمانت‌نامه بانکی، اعتبار اسنادی، سیاهه تجاری و اوراق مشارکت در دسته اسناد تجاری قرار خواهد گرفت. اوراق گام نیز از ویژگی‌های یک سند تجاری برخوردار است و به همین دلیل می‌توان آن را در دسته اسناد تجاری به لحاظ حقوقی قرار داد و اصول حقوقی حاکم بر این اسناد را بر اوراق گام نیز حاکم دانست.

اینکه اوراق گام در کدام دسته اسناد تجاری قرار می‌گیرد، باید گفت که این اوراق می‌تواند در زمره صکوک یا همان اوراق بهادار اسلامی قرار گیرد که اوراق مشارکت، اوراق اجاره، اوراق مضاربه و بسیاری دیگر از اوراق طراحی شده برای تأمین مالی در این حوزه قرار دارد.

۲) ماهیت حقوقی بر اساس شیوه تأمین مالی اوراق گام

در این خصوص ماهیت اوراق گام بر اساس اینکه بانک چگونه و در چه قالبی نسبت به تأمین مالی زنجیره تأمین اقدام می‌کند و نقش بانک بر اساس چه ماهیتی قابل توجیه است، مورد بررسی قرار می‌گیرد. در واقع هسته اصلی طرح اوراق گام در قالب انتشار اوراق با ضمانت بانک‌ها بر مطالبات فروشندگان نهاده و مواد اولیه به بنگاه‌های تولیدی است (میثمی، و زمانزاده، ۱۳۹۹، ص ۵۰۸). اینکه بانک در قالب چه ماهیتی نقش خود را نسبت به مطالبات ایفا می‌کند، موضوع بحث این بخش از مقاله است.

در شناخت ماهیت این رابطه چند نوع را نام برده‌اند: اول ضمانت و عاملیت پرداخت، دوم حوله و سوم صلح. در ادامه به اختصار به هر کدام از این ماهیات پراخته، نسبت به قبول یا رد آن اقدام خواهیم کرد.

۱- ضمانت و عاملیت پرداخت

یکی از نهادهایی که در خصوص ماهیت فقهی مصوبات شورای پول و اعتبار ابراز نظر نموده، آن را به لحاظ فقهی قبل از تصویب صحت سنجی می‌کند، شورای فقهی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران است. در این خصوص شورای مذکور در مصوبه مورخ ۱۳۹۸/۰۷/۱۷ بیان داشته است: «انتشار اوراق گام بر پایه سند بدهی بلوکه شده در قالب قرارداد ضمانت شرعی یا عرفی اشکال ندارد. همچنین دریافت کارمزد در قبال ارائه چنین خدماتی از طرف بانک مجاز است». علاوه بر این مصوبه، ماده یک دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد

مصوب اسفندماه ۱۴۰۱ در تعریف اوراق گام بیان می‌دارد: «اوراقی است که نشان‌دهنده بدهی قطعی متعهد به متقاضی است و بر مبنای عقد ضمان به عاملیت و ضمانت مؤسسه اعتباری صادر می‌گردد».

از مجموع این عبارات می‌توان برداشت نمود که نگاه رسمی به ماهیت حقوقی هسته اصلی اوراق گام، عقد ضمانت است. البته این تعریف عملاً دو ماهیت متفاوت را در خود جای داده است که یکی عقد ضمانت است و دیگری عاملیت در پرداخت که البته این دو، تفاوت ماهوی زیادی دارند. با این حال می‌توان این دو را در کنار هم قرار داد و مکمل یکدیگر دانست؛ یعنی بانک به عنوان ضامن بنگاه متعهد در مرحله پرداخت عمل می‌کند. اما این ضمانت پس از آن است که بنگاه متعهد نسبت به تأمین محل اوراق گام نزد بانک اقدام نکند. در صورتی که محل اوراق گام توسط بنگاه متعهد نزد بانک قبل از سررسید فراهم گردد، نقش بانک در اینجا صرفاً عامل پرداخت است و وصف ضامن بودن بانک عملاً فعال نخواهد شد (ماده ۱۱ دستورالعمل اصلاحی اسفند ۱۴۰۱)؛ اما اگر بنگاه متعهد محل اوراق را تأمین نکند، بانک بر اساس فرایند اوراق گام موظف به پرداخت به دارنده اوراق است و در اینجا تعهد ناشی از ضمانت بانک ایجاب می‌کند که بانک نسبت به پرداخت وجه اوراق گام اقدام کند و به این صورت تعارض موجود در ماهیت اوراق که در تعریف دستورالعمل اصلاحی اسفند ۱۴۰۱ دیده می‌شود، برطرف خواهد شد.

در خصوص اینکه آیا ماهیتی که دستورالعمل اوراق گام تشخیص داده، صحیح است یا خیر باید سراغ عقد ضمانت برویم. در تعریف ضمانت ماده ۶۸۴ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «عقد ضمان عبارت است از اینکه شخصی مالی را که بر ذمه دیگری است، به عهده بگیرد». این تعریف یکی از آثار عقد ضمان را بیان می‌کند و باید در تعریف عقد ضمانت گفت «عقدی است که به موجب آن، شخصی در برابر طلبکار و با موافقت او، دین دیگری را به عهده می‌گیرد و انتقال آن را به ذمه خویش می‌پذیرد» (کاتوزیان، ۱۳۸۵، ص ۱۰۷).

ضمانت به دو گونه قابل فرض است. ضمانت از نوع نقل ذمه به ذمه که معروف به ضمانت قانون مدنی است و ضمانت ضم ذمه به ذمه که بر اساس توافق طرفین یا حکم قانون‌گذار ایجاد می‌شود (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۳، ص ۲۴۳). در خصوص رابطه بانک و بنگاه متعهد، بانک با دریافت اسنادی که نشان‌دهنده تعهد بنگاه متعهد به پرداخت است، نظیر

فاکتور فروش، صورت وضعیت تأیید شده کارفرما در قراردادهای پیمانکاری، گواهینامه انجام معامله و غیره (بند ۶-۱ ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام مصوب فروردین ۱۴۰۲) از بنگاه متقاضی، عهده‌دار پرداخت اوراق گام خواهد شد. بنگاه متقاضی یا دارنده اوراق در بازار ثانویه در زمان سررسید اوراق به بانک جهت دریافت وجه اوراق مراجعه خواهند نمود. این امر را می‌توان بر عقد ضمانت از نوع نقل ذمه به ذمه مترتب نمود؛ زیرا این بانک است که باید در سررسید نسبت به پرداخت وجه اوراق اقدام کند نه بنگاه متعهد (مستفاد از ماده ۱۱ و ۱۲ دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد مصوب اسفندماه ۱۴۰۱)؛ زیرا مطابق این ماده تعهد بنگاه متعهد در برابر بانک است نه در برابر بنگاه متقاضی و باید وجه اوراق گام صادره را برای متقاضی نزد بانک تأمین کند. پس ذمه بنگاه متعهد با صدور اوراق گام به بانک منتقل می‌شود و بنگاه متقاضی یا دارنده اوراق بانک را به عنوان متعهد پرداخت می‌شناسد. در این میان فرقی نمی‌کند که محل اوراق به بانک رسیده باشد یا نرسیده باشد. بانک در هر صورت مسئول پرداخت خواهد بود. این جایگاه بانک شبیه جایگاه برات‌گیر در سند برات است که اگر برات‌گیر برات را قبول کند، باید نسبت به پرداخت آن در سررسید اقدام کند، چه صادرکننده محل برات را به برات‌گیر رسانیده باشد یا نرسانیده باشد. البته تفاوت برات با اوراق گام در این است که در برات دارنده امکان مراجعه به صادرکننده را همزمان دارد؛ اما در اوراق گام دیگر دارنده حق مراجعه جداگانه به بنگاه متعهد را نخواهد داشت.

این در حالی است که برخی محققان در مقالات خود به این امر اشاره کرده‌اند که بانک اسناد تجاری یا دین بنگاه متعهد را ضمانت می‌کند و آن را ذیل ضمانت‌های معمول بانک تفسیر نموده، قایل به آن شده‌اند که ضمانت بانک از نوع ضم ذمه به ذمه بوده و بنگاه متقاضی مکلف است ابتدا به بنگاه متعهد مراجعه کند و سپس در صورتی که بنگاه متعهد پرداخت نکرد، به بانک به عنوان ضامن مراجعه نماید و در همین جا بیان کرده‌اند که ضمانت قانون مدنی کفایت این نوع ضمانت را نخواهد داد (میثمی، و زمانزاده، ۱۳۹۹، ص ۵۲۶). این در حالی است که بر اساس توضیحات فوق، بانک مسئول مستقیم پرداخت وجه اوراق است، چه در بازار پول و چه در بازار سرمایه و همین امر است که این اوراق را برای دارنده آن جذاب می‌کند و اساساً این ضمانت بانک با ضمانت معمول در «ضمانت نامه‌های بانکی» متفاوت است.

۲- عقد حواله

در بین اسناد تجاری برات بسیار به حواله نزدیک است. ساختار اوراق گام نیز شباهت زیادی به برات دارد. در برات هیچ یک از حقوق دانان جایگاه برات گیر را همانند جایگاه ضامن تلقی نکرده‌اند؛ چراکه انعقاد عقد ضمان بدون رضایت مدیون قابل انجام است (ماده ۶۸۵ قانون مدنی)؛ اما در برات، برات‌دهنده خود باید نسبت به تعیین برات‌گیر و دستور پرداخت به او اقدام نماید و اساساً ساختار برات و تعهدات براتی فراتر از ضمان و متفاوت با آن است.

۱۷۱

در تحلیل علمای حقوق تجارت در مقایسه سند برات با عقود معین، تمایل بیشتر به عقد حواله است؛ اما در این عقد نیز همانند ضمان با حواله ذمه محیل به محال‌علیه منتقل می‌گردد و دیگر محیل مسئول و محل مراجعه نخواهد بود (ماده ۷۳۰ قانون مدنی)؛ در حالی که در برات هم برات‌دهنده و هم برات‌گیر هر دو مسئول باقی خواهند ماند (کاتوزیان، ۱۳۸۵، ص ۱۷۲). با این حال در اوراق گام می‌توان از ماهیت حواله نیز استفاده کرد؛ به طوری که با رضایت بنگاه متعهد و بنگاه متقاضی، دین بنگاه متعهد به بانک حواله داده می‌شود و از این پس به جای بنگاه متعهد، بانک موظف به پرداخت خواهد بود. نکته‌ای که اینجا باعث می‌شود نتوانیم به عقد حواله بسنده کنیم و همچنان ماهیت ضمانت را برای این رابطه برگزینیم، ماده ۷۲۷ قانون مدنی است. این ماده بیان می‌دارد: «برای صحت حواله لازم نیست که محال‌علیه مدیون به محیل باشد. در این صورت محال‌علیه پس از قبولی در حکم ضامن است». با توجه به آنکه بانک مدیون بنگاه متعهد نیست، عملاً بانک در جایگاه ضامن قرار می‌گیرد، هرچند این امر منجر به بطلان عقد حواله نمی‌شود و ماهیت آن عقد را نیز حفظ خواهد کرد. لذا اگر معتقد به نظری باشیم که در صحت عقد حواله وجود دین قبلی بین محال‌علیه و محیل را لازم نمی‌داند (عمیدی، ۱۴۱۶ق، ص ۵۷۹/ طباطبایی یزدی، ۱۴۱۹ق، ص ۴۵۹). نظیر آنچه قانون مدنی به آن حکم داده است، می‌توان ماهیت اوراق گام را در قالب حواله نیز تفسیر نمود؛ اما اگر قایل به نظری باشیم که عقد حواله بر مبنای دین قبلی میان محیل و محال‌علیه شکل می‌گیرد و نظر غیرمشهوری است (طوسی، ۱۳۸۷ق، ص ۳۱۶)، امکان استفاده از ماهیت حواله برای اوراق گام ممکن نیست؛ زیرا مؤسسه اعتباری عامل بدهکار بنگاه متعهد نیست.

۳- صلح

یکی از ماهیات مورد نظر برای هسته اصلی اوراق گام «عقد صلح» است. عقد صلح در مقام رفع خصومت و گاه در مقام معامله منعقد می‌شود و هر صلحی نافذ است، مگر بر امری مشروع تعلق نگرفته باشد (ماده ۷۵۴ قانون مدنی). بنابراین رابطه موجود در هسته اوراق گام را بر عقد صلح نیز می‌توان مترتب نمود. با این حال عقد صلح عموماً در مقامی بسته می‌شود که به دنبال «تسالم» یا به بیان دیگر گذشت‌های متقابل باشیم و همین امتیاز است که صلح را از سایر معاملات ممتاز می‌کند و به صورت معامله مستقلاً درمی‌آورد و عقدی بر مبنای گذشت‌های متقابل طرفین واقع می‌شود که نتیجه آن ممکن است ایجاد حق یا انتقال یا اسقاط حق باشد (کاتوزیان، ۱۳۸۸، ص ۳۰۲). لذا در مقامی که محدودیت‌هایی برای انعقاد قرارداد بر اساس عقود معین وجود داشته باشد، صلح می‌تواند جایگزین شود؛ چراکه ماده ۷۵۸ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «صلح در مقام معاملات هر چند نتیجه معامله را که به جای آن واقع شده است می‌دهد، لیکن شرایط و احکام خاصه آن معامله را ندارد...».

نکته قابل تذکر آن است که دامنه صلح آن قدر باز نیست و برای جلوگیری از سوء استفاده اشخاص از عنوان صلح، گاه قانون‌گذار به منظور طرفین معامله و ماهیت عملی که انجام می‌دهند، بیش از عنوان معامله اهمیت می‌دهد و احکام معامله‌ای که صلح در آن مقام واقع شده را مجری می‌داند (کاتوزیان، ۱۳۸۸، ص ۳۰۴). نکته دیگر آنکه بر خلاف آنچه از ظاهر ماده ۷۵۸ قانون مدنی برمی‌آید، در عمل همه قراردادها به صورت صلح منعقد نمی‌گردند: برای مثال ضمان و کفالت و رهن در قالب عقد صلح ارائه نمی‌شود و به طور معمول اثر پنج عمل حقوقی بیع و معاوضه و اجاره و عاریه و ابراء است که به وسیله صلح نیز به دست می‌آید (همان، ص ۳۰۰). بنابراین در جایگاه مورد نظر ما که بحث اوراق گام هست و مبنای آن را عقد ضمان دانستیم، اساساً صلح نمی‌تواند جایگزین ضمان شود و همان عقد ضمان منعقد شده و نیازی نیست به صلح متوسل شویم.

۲. روابط حقوقی ارکان اوراق گام

در روابط میان نهادهای مختلف درگیر در صدور و انتشار اوراق گام، الزامات مختلف حقوقی ممکن است وجود داشته باشد که بر اساس مقررات از سوی نهادهای مقررات‌گذاری تعیین

گردیده است. گاه این الزامات از عمومات حقوقی ناشی می‌شود که باید حدود و ثغور آن را در مقررات قانون مدنی جست‌وجو نمود و گاه الزامات خاص این اوراق توسط نهاد مقررات‌گذار تعیین گردیده است. بر این اساس بحث مربوط به الزامات حقوقی منطبق بر مراحل و روابطی که در شکل فوق به آن پرداخته شد، ارزیابی خواهد شد.

الف) رابطه بین متقاضی و بنگاه متعهد

رابطه بنگاه متعهد و متقاضی می‌تواند بر مبنای خرید کالا یا خرید خدمات تعریف شود و بهتر آن است که گفته شود هر نوع رابطه حقوقی که دین مسلمی برای بنگاه متعهد ایجاد کند، می‌تواند مبنای صدور اوراق گام قرار گیرد.

در تعریف متعهد در دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد (گام) یکی از وظایفی که بر عهده متعهد قرار داده شده است، تقاضای صدور اوراق گام است و این کار با معرفی متقاضی به بانک صادرکننده اوراق جهت استفاده از اعتبار بنگاه متعهد به نفع متقاضی است. مطابق ماده ۹ دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد (گام) مصوب اسفندماه ۱۴۰۱ «متعهد مکلف است برای استفاده از اعتبار تأییدشده خود توسط مؤسسه اعتباری عامل جهت صدور اوراق گام، تقاضای خود را به همراه معرفی متقاضی و مدارک مثبت حسب ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام به مؤسسه اعتباری عامل دارای مجوز صدور اوراق گام، ارائه نماید». پس متعهد علاوه بر معرفی متقاضی باید اسناد بدهی خود به متقاضی را نیز به مؤسسه اعتباری عامل جهت مشخص شدن وجود اصل بدهی و همچنین تعیین سررسید اوراق ارائه دهد (ماده ۸ شیوه‌نامه اجرایی اوراق گام). این مدارک در ماده ۶ «ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام» قید گردیده است. مطابق ماده ۶ «مؤسسه اعتباری عامل موظف به اخذ مدارک مثبت زیر در صدور اوراق گام از متعهد و در انتقال اوراق گام از متقاضی یا دارنده اوراق است». مدارکی که در مرحله صدور اوراق گام باید از متعهد و متقاضی دریافت گردد، در بند ۶-۱ این ضوابط آمده است: «متعهد مکلف است برای استفاده از اعتبار تأییدشده خود توسط مؤسسه اعتباری عامل در زمان صدور اوراق گام، به همراه معرفی متقاضی، نسبت به ارائه مستندات مربوط به شرح ذیل اقدام نماید: ۱- فاکتور خرید کالا یا ارائه خدمت که نشان‌دهنده مطالبات قطعی متقاضی از متعهد می‌باشد. ۲- صورت وضعیت مورد تأیید کارفرما (در خصوص طرح‌های

پیمانکاری) و ۳- گواهینامه انجام معامله صادره از سوی شرکت بورس کالا». لذا باید اوراق مطالبات مسلم توسط طرفین به بانک ارائه گردد. این اوراق ممکن است چک، سفته یا حتی قرارداد امضا شده باشد.

سؤالی که در ارتباط میان متعهد و متقاضی ایجاد می‌شود، این است که با صدور اوراق گام، وضعیت تعهد بنگاه متعهد در قبال متقاضی که سابق بر این یک رابطه مبنایی بین آنها وجود داشته است، به چه صورتی خواهد شد؟ در پاسخ به این پرسش می‌توان یک جواب کلی مطرح کرد. در واقع رابطه حقوقی مستقیم این دو با صدور اوراق گام قطع می‌شود و متقاضی مکلف است برای دریافت وجه اوراق، چه در بازار پول و چه در بازار سرمایه، به مؤسسه اعتباری عامل مراجعه نماید. این امر در ماده ۱۱ و ۱۲ دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد و ماده ۷ دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گام قید شده است.

ب) رابطه بانک و متقاضی

درخواست‌کننده اوراق گام از مؤسسه اعتباری عامل، متقاضی است. در واقع بنگاه متعهد صرفاً متقاضی را به بانک معرفی می‌کند و اعلام رضایت می‌کند تا از اعتبار ایجاد شده برای بنگاه متعهد در بانک، اوراق گام در وجه متقاضی صادر شود و با رضایت متقاضی است که اوراق گام صادر شده و اسناد و مدارک مربوط به مطالبات متقاضی توسط متعهد و متقاضی در اختیار بانک قرار می‌گیرد (بند ۶-۱ ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام). رابطه بانک و متقاضی از معرفی برای صدور اوراق گام آغاز می‌شود و با پرداخت اوراق پایان می‌پذیرد. بر این اساس می‌توان گفت رابطه اصلی میان بانک و متقاضی است و از این حیث بررسی این رابطه حائز اهمیت است.

با توجه به رابطه بانک و متقاضی اوراق و اینکه در فرایند صدور اوراق گام، بانک طرف حساب متقاضی قرار می‌گیرد، می‌توان گفت رابطه بانک با متقاضی از حیث ماهیت حقوقی همان رابطه ضامن و مضمون‌له در عقد ضمان است و متقاضی مستقیماً سراغ بانک برای دریافت طلب خود خواهد رفت.

مطابق ماده ۷ دستورالعمل گواهی اعتبار مولد (گام) سابق «متقاضی با ارائه اسناد دریافتنی از بنگاه متعهد به مؤسسه اعتباری عامل، تقاضای صدور و تخصیص اوراق گام را مطابق با

ارزش اسناد دریافتی می‌دهد. پس از موافقت مؤسسه اعتباری عامل، اوراق گام از طریق سامانه صادر و مالکیت آن به متقاضی منتقل می‌گردد». در دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد مصوب اسفندماه ۱۴۰۱ ماده ۹ شرایط درخواست را متفاوت نموده و بنگاه متقاضی را به عنوان درخواست‌کننده اوراق معرفی نمی‌کند؛ بلکه بنگاه متعهد در مواد ۸ و ۹ دستورالعمل جدید، تقاضاکننده اوراق است و باید ضمن درخواست صدور اوراق، بنگاه متقاضی را نیز به بانک معرفی نموده و اسناد و مدارک مثبت مورد نیاز بر اساس بند ۶-۱ ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام را به بانک ارائه نماید. در هر صورت، چه بر اساس فرایند سابق و چه فرایند جدید، اوراق گام برای متقاضی صادر می‌گردد.

باید رابطه بانک و متقاضی را در بازار پول و در مرحله صدور اوراق با حقوق دارنده اوراق نسبت به بانک در بازار سرمایه از یکدیگر تفکیک کرد. منظور از متقاضی در اینجا می‌تواند هم شامل بنگاهی باشد که بنگاه متعهد او را جهت دریافت اوراق به بانک معرفی کرده است و هم شامل دارنده اوراقی باشد که این اوراق به وی در بازار پول یا سرمایه منتقل شده است. در این میان تعهد بانک نسبت به هر دوی این اشخاص یکسان خواهد بود و بانک مکلف به پرداخت وجه اوراق به دارنده اوراق خواهد بود. در واقع بانک اینجا در حکم برات‌گیری است که سند براتی را قبول کرده است و در برابر هر دارنده‌ای که سند برات به صورت قانونی به وی منتقل شده باشد، مسئول پرداخت است (صقری، ۱۳۸۷، ص ۱۸۵/فخاری، ۱۳۸۹، ص ۶۸).

سؤالی که مطرح می‌شود آن است که آیا اگر قرارداد بین بنگاه متعهد و متقاضی به هر دلیلی باطل یا فسخ گردید، آیا همچنان تعهد بانک مبنی بر پرداخت وجه اوراق به متقاضی پابرجاست یا تعهد بانک نیز به تبع بطلان قرارداد پایه یا فسخ آن منتفی خواهد شد؟ اساساً با توجه به آنکه ویژگی عمده اسناد تجاری عدم قابلیت استناد ایرادات قرارداد پایه به رابطه بین دارنده و مسئولان پرداخت سند تجاری است (ستوده تهرانی، ۱۳۸۳، ص ۷۷/کاویانی، ۱۳۸۳، ص ۱۳۸) و ویژگی عمده اوراق گام، ایجاد اطمینان خاطر در دارنده برای پرداخت وجه این اوراق به دارنده است (عرفانی، ۱۳۸۵، ص ۸)، در صورت بطلان یا فسخ قرارداد پایه از سوی طرفین، تعهد بانک نسبت به پرداخت وجه اوراق به دارنده نهایی اوراق همچنان باقی خواهد بود. البته در این میان باید دارنده بلاواسطه یعنی همان متقاضی را از دارنده‌ای که در بازار

اولیه یا بازار ثانویه پس از دارنده اول مالک اوراق شده تفکیک نمود. دارنده بلاواسطه، چون خود طرف قرارداد پایه است، امکان استناد به ایرادات قرارداد پایه در مقابل او وجود دارد؛ اما در مقابل دارندگان بعدی امکان این استناد فراهم نیست؛ لذا بانک مکلف به پرداخت وجه و رجوع به بنگاه متعهد است تا او نیز برای تحصیل وجه اوراق گام پرداخت شده، به شخصی مراجعه کند که بلاوجه و به زیان او دارا شده است که عموماً متقاضی است.

یکی از مواردی که ماده ۷ دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد مصوب اسفند ۱۴۰۱، برای بانک تکلیف معین نموده، آن است که بانک در حد عرف بانکداری نسبت به احراز صوری نبودن معامله در مرحله صدور اوراق گام کنترل لازم را بنماید. ماده ۶ ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام مصوب فروردین ۱۴۰۲، چه در مرحله صدور اوراق و چه در مرحله انتقال، بنگاه متعهد را مکلف به ارائه فاکتور خرید، صورت وضعیت مورد تأیید کارفرما در قراردادهای پیمانکاری و گواهینامه انجام معامله در بورس کالا نموده، انتقال‌دهنده را نیز نسبت به ارائه اسناد بدهی خود که قرار است با انتقال اوراق گام بدهی‌های مذکور را پرداخت نماید، مکلف کرده است تا به ترتیب مطالبات قطعی متقاضی و انتقال‌گیرنده از وی احراز گردد.

شاید این سؤال به وجود آید که با توجه به آنکه نباید معامله پایه صدور اوراق گام صوری باشد، اگر بعداً مشخص گردید که معامله اصلی باطل است، چگونه می‌توان بانک را مسئول پرداخت وجه اوراق دانست، حال آنکه وجود معامله پایه اهمیت دارد؟ در پاسخ به این پرسش باید گفت -همان طور که اشاره شد- اصل غیرقابل استناد بودن ایرادات در خصوص طرفین رابطه پایه اجرا نمی‌شود و آنها می‌توانند به ایرادات موجود در رابطه پایه استناد کنند؛ لذا اگر قرارداد صوری باشد، بانک مکلف نخواهد بود وجه اوراق را به متقاضی (دارنده اول) اوراق پرداخت نماید؛ اما اگر ورقه گام به اشخاص دیگری (دارندگان بعدی) منتقل گردد یا در بازار سرمایه پذیره‌نویسی و فروخته شود، بانک به عنوان شخصی که مکلف به کنترل صوری نبودن قرارداد بوده است، نسبت به پرداخت وجه اوراق به این دارندگان اقدام کند و امکان استناد به ایراد صوری بودن قرارداد پایه صدور اوراق را ندارد.

اصل غیرقابل استناد بودن ایرادات در ماده ۷ دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گواهی اعتبار مولد به‌نوعی ذکر شده است؛ آنجا که بیان می‌دارد: «تعهدات بانک در برابر دارندگان اوراق گام از هر حیث بدون قید و شرط بوده و ایرادات راجع به تعهدات بنگاه متعهد در

مقابل بانک اثری بر اجرای تعهدات ندارد و بانک نمی‌تواند به عذر عدم تأمین وجوه کافی یا عدم پرداخت مبلغ کارمزد یا هر دلیل دیگری انجام تعهدات خود در این اوراق را به تعویق انداخته یا معلق نماید».

ج) رابطه بانک و بنگاه متعهد

در رابطه بانک و بنگاه متعهد، بانک جانشین بنگاه متعهد در امر پرداخت خواهد شد. بر اساس قراردادی که میان بنگاه متعهد و بانک منعقد می‌شود، بانک امر پرداخت بدهی را بر عهده می‌گیرد. اینکه تعهد به پرداخت بانک به لحاظ حقوقی چه ماهیتی دارد، می‌تواند شامل وکالت در پرداخت، ضمانت، خرید دین، عامل پرداخت و طرف عقد صلح باشد (میثمی، و زمان‌زاده، ۱۳۹۹، ص ۵۲۵) که این موارد در قسمت قبلی این نوشتار بررسی و تحلیل گردید. این در حالی است که ماده ۱۵ شیوه‌نامه اجرایی اوراق گام، قرارداد منعقد بین مؤسسه اعتباری عامل (بانک) و بنگاه متعهد را در قالب قرارداد عاملیت و ضمانت پیش‌بینی کرده است. در بند ۵ ماده یک دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد مصوب اسفند ماه ۱۴۰۱ اوراق گام را این گونه تعریف می‌کند: «اوراق گام اوراقی است که نشان‌دهنده بدهی قطعی متعهد به متقاضی است و بر مبنای عقد ضمان و به عاملیت و ضمانت مؤسسه اعتباری عامل صادر می‌گردد». از این تعریف نیز برمی‌آید که قانون‌گذار ماهیت اوراق گام را در قالب عقد ضمانت و عاملیت پرداخت در روابط بین بانک و بنگاه متعهد تعریف نموده است و آنچه در این بخش مورد نظر است، حقوق و تعهدات بانک در قبال بنگاه متعهد و بالعکس است که بر اساس مقررات ارزیابی خواهد شد.

مطابق ماده ۸ دستورالعمل ناظر بر اوراق گواهی اعتبار مولد مصوب اسفند ماه ۱۴۰۱ و ماده ۱۳ شیوه‌نامه اجرایی اوراق گام مصوب مرداد ماه ۱۴۰۱، زمانی که بانک با بررسی وضعیت بنگاه متعهد اقدام به پذیرش درخواست بنگاه متعهد در صدور اوراق گام به نفع متقاضی می‌نماید، وثایق و تضامین کافی را از بنگاه متعهد دریافت و حق برداشت از حساب‌های بنگاه متعهد را نیز کسب می‌کند. این ماده گویای این نکته است که مبنای ارتباط بانک و بنگاه متعهد بر اساس استرداد مبالغی است که بانک به متقاضی پرداخت می‌کند. این مسئله بیشتر در عقود به چشم می‌خورد که رابطه معاوضی نداشته، مبنای آن تضمین یا

نیابت در پرداخت است و ابتدائاً محل پرداخت توسط بنگاه متعهد فراهم می‌گردد (تبصره ماده ۱۱ دستورالعمل ناظر بر اوراق گواهی اعتبار مولد). نکته دیگری که از ماده ۸ دستورالعمل مذکور می‌توان دریافت، آن است که در زمان صدور اوراق گام توسط بانک، نیازی به تأمین محل از سوی بنگاه متعهد نیست و بنگاه متعهد باید در سررسید محل مذکور را برای سند تجاری پایه اوراق گام فراهم آورد. این موضوع در ماده ۱۱ دستورالعمل با صراحت بیشتری بیان شده است و حق بانک برای برداشت از حساب‌های بنگاه متعهد را منوط به عدم ایفای تعهد بنگاه متعهد در سررسید نموده است.

ماده ۱۱ دستورالعمل نیز تأمین وجه را جزء تعهدات بنگاه متعهد لحاظ کرده است و ماده ۱۳ دستورالعمل ضمانت اجراهای لازم برای عدم انجام تعهد بنگاه متعهد در سررسید را مقرر داشته است. در این میان ماده ۱۱ دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد مصوب اسفند ماه ۱۴۰۱ گویای این مطلب است که اساساً بانک تعهد اولیه به تأمین محل و اعتبار اوراق مذکور را ندارد و بنگاه متعهد باید در سررسید وجه مورد نظر را تأمین کند. این امر نشان‌دهنده آن است که اگرچه ماهیت تعهد بانک ضمانت است؛ اما این تعهد را برای بنگاه متعهد ایجاد می‌کند که در سررسید اوراق محل لازم برای پرداخت اوراق را تأمین کند. در صورتی که این محل تأمین شد، بانک عامل پرداخت یا وکیل در پرداخت خواهد شد و برای این کار کارمزد دریافت خواهد کرد (ماده ۱۶ شیوه نامه اجرایی اوراق گام مصوب مرداد ۱۴۰۱). از این لحاظ اوراق گام هیچ تفاوتی با برات قانون تجارت نداشته، تنها تفاوت آن امکان معامله در بازار ثانوی است.

د) رابطه بانک و شرکت سپرده‌گذاری مرکزی

رابطه بانک و شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه در مرحله بازار ثانویه شکل می‌گیرد. بر اساس ماده ۴ ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام، محدودیت‌هایی برای انتقال اوراق در نظر گرفته شده است، از جمله اینکه مؤسسه اعتباری عامل اجازه ندارد اوراق گام صادره در اختیار بنگاه متقاضی اول را به بازار سرمایه منتقل یا خرید دین نماید و از متقاضی دوم به بعد، انتقال اوراق به بازار سرمایه یا خرید دین آن بر اساس ماده ۵ دستورالعمل جمعاً به میزان ۲۵ درصد مبلغ اوراق هر متقاضی امکان‌پذیر است. با در نظر گرفتن این

محدودیت‌ها، ۲۵ درصد هر اوراق آماده وارد شدن به بازار ثانویه یا بازار بورس خواهد بود. ورود به بازار ثانوی نیازمند مقدماتی است. مطابق ماده ۲ دستورالعمل اصلاحی پذیرش و معاملات اوراق گواهی اعتبار مولد مصوب آذرماه ۱۴۰۱، بانک مکلف است درخواست پذیرش اوراق گام را به بورس یا فرابورس ارائه دهد. این اقدام پس از صدور مجوز انتشار اوراق گام توسط بانک مرکزی صورت می‌گیرد. اینکه این اوراق در بورس یا فرابورس عرضه شود، بستگی به آن دارد که سهام بانک متقاضی پذیرش اوراق در بورس عرضه شده است یا فرابورس (تبصره یک ماده ۲ دستورالعمل اصلاحی پذیرش اوراق گام).

درخواست پذیرش اوراق در هیئت پذیرش بورس یا فرابورس طرح خواهد شد و پس از موافقت هیئت مذکور، موضوع به بانک متقاضی اعلام می‌گردد. پس از این اعلام موافقت، بانک باید الزامات ثبت و سپرده‌گذاری تعیین شده را که توسط شرکت سپرده‌گذاری تعیین می‌شود و در مقررات دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گام ذکر گردیده را رعایت نماید. از مهم‌ترین مدارکی که برای پذیرش لازم است، می‌توان به ارائه تعهدنامه مبنی بر مسئولیت تضامنی بانک و بنگاه متعهد در خصوص پرداخت وجه اوراق گام در سررسید با ارائه تضامین مصوب هیئت مدیره شرکت مذکور و ارائه وکالت‌نامه رسمی شرکت سپرده‌گذاری مرکزی از بانک جهت اعمال اختیارات موضوع این دستورالعمل مبنی بر امکان برداشت از کلیه حساب‌های متعلق به بانک و اجازه توقیف اوراق بهادار متعلق به بانک و وصول وجوه مربوطه به میزان تعهدات ایفان‌شده جهت واریز به حساب دارندگان اوراق اشاره نمود (بندهای «الف» و «ج» ماده ۵ دستورالعمل اصلاحی پذیرش و معاملات اوراق گام).

تعهد پرداخت بانک مستقیماً در برابر دارنده نیست؛ بلکه بانک متعهد به تسویه اوراق یک روز قبل از سررسید در مقابل شرکت سپرده‌گذاری مرکزی است و شرکت اخیر آن را به دارنده پرداخت خواهد نمود (ماده ۲۱ شیوه‌نامه اجرایی اوراق گام). ماده ۲۱ شیوه‌نامه اجرایی، بانک را به عنوان تأمین‌کننده و پرداخت‌کننده محل اوراق گام تعیین می‌کند. بانک پس از پرداخت مبلغ اوراق گام به سپرده‌گذاری مرکزی، مبلغ مذکور را به همراه کارمزد از بنگاه متعهد دریافت می‌کند و در صورت عدم تأمین این مبلغ از سوی بنگاه متعهد، مبلغ مذکور مطابق ماده ۲۲ شیوه‌نامه اجرایی مصوب مرداد ۱۴۰۱ از محل تضامین و وثایق سپرده‌شده از سوی بنگاه متعهد تأمین خواهد شد؛ همچنین از تاریخ پرداخت وجه اوراق گام توسط بانک،

وجه التزام تأخیر پرداخت دین برابر با نرخ سود تسهیلات غیرمشارکتی به علاوه ۸ درصد فعال خواهد شد.

با توجه به این تعهدات، در صورت تأمین محل اوراق گام توسط متعهد قبل از سررسید اوراق، جایگاه بانک و شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه، هر دو نمایندگی و نیابت از اشخاص دیگری است. این نیابت نوعی نیابت تعیین‌شده در مقررات است که در جریان صدور اوراق گام برای بنگاه متعهد، ضمن توافقات و قراردادهایی که منعقد می‌گردد، به بانک و سپرده‌گذاری واگذار می‌شود. بانک از جانب بنگاه متعهد نیابت، در پرداخت وجوه دارد و سپرده‌گذاری مرکزی از جانب دارنده اوراق گام در بازار ثانویه، نیابت در دریافت مبالغ خواهد داشت (ماده ۱۲ دستور العمل پذیرش و معاملات اوراق گواهی اعتبار مولد). چنانچه محل اوراق توسط متعهد تأمین نگردد، نقش بانک همان ضامن خواهد بود که باید وجوه مربوط به اوراق را به شرکت سپرده‌گذاری مرکزی پرداخت کند. در عمل و با وجود مسئولیت تضامنی که بانک و بنگاه متعهد در مقابل شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اوراق بهادار دارد؛ اما شرکت اخیر، عموماً بانک را به عنوان اولین نهاد قابل مراجعه مورد توجه قرار می‌دهد؛ چراکه هم نهاد مالی است و تأمین مبلغ اوراق گام از او بسیار آسان‌تر است و دیگر آنکه دستورالعمل اصلاحی پذیرش و معاملات اوراق گام نیز در بند «ج» ماده ۵ امکان برداشت از کلیه حساب‌های متعلق به بانک و اجازه توقیف اوراق بهادار متعلق به بانک و وصول وجوه مربوطه به میزان تعهدات ایفان‌شده جهت واریز به حساب دارندگان اوراق را ضمن وکالت‌نامه رسمی به شرکت سپرده‌گذاری داده است.

مطابق ماده ۷ دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گام، بانک متعهد است یک روز قبل از سررسید وجه اوراق را به حساب اعلام‌شده از سوی شرکت سپرده‌گذاری واریز نماید. این زمان مبنای محاسبه خسارت تأخیر تأدیه‌ای است که در تبصره یک و دو همین ماده تعیین گردیده است. این خسارت تأخیر در قالب وجه التزام مشخصی به ازای هر روز تأخیر تعیین شده است که برابر با نرخ سود تسهیلات مبادله‌ای* به علاوه ۸ درصد وفق تبصره ماده ۱۳ دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد مصوب اسفند ۱۴۰۱ شورای پول و اعتبار است.

*. این نرخ توسط شورای پول و اعتبار بر اساس سیاست‌های پولی تعیین و به بانک‌ها ابلاغ می‌گردد.

بر این اساس چنانچه تا ۷ روز از تاریخ تعیین شده برای واریز وجه به حساب اعلامی شرکت سپرده‌گذاری مرکزی، بانک نسبت به پرداخت اقدام ننماید، شرکت سپرده‌گذاری این امکان را خواهد داشت تا اصل مبلغ و خسارت تأخیر را از حساب بانک برداشت و به حساب دارندگان واریز نماید. اگر حساب بانک کفایت دارایی لازم را نداشته باشد، این مبلغ از محل توقیف و فروش اوراق بهادار متعلق به بانک تأمین خواهد شد. تمامی این اقدامات بر اساس اختیاراتی است که به موجب وکالت‌نامه موضوع بند (ج) ماده ۵ دستورالعمل اصلاحی پذیرش و انتشار اوراق گام توسط بانک به شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اعطا می‌گردد.

ه) رابطه دارنده و شرکت سپرده‌گذاری مرکزی

رابطه دارنده و شرکت سپرده‌گذاری اساساً در بازار ثانویه شکل می‌گیرد؛ جایی که دارنده در بازار بورس یا فرابورس اوراق گام را خریداری می‌نماید و تا سررسید نزد خود نگاه می‌دارد یا آن را به دیگری منتقل می‌کند. بنابراین زمانی نقش شرکت سپرده‌گذاری نمایان می‌شود که این اوراق از بازار اولیه به ثانویه منتقل گردد. در فرایند انتشار اوراق گام ملاحظه شد که متقاضی دارنده اوراق به حساب می‌آید و می‌تواند این اوراق را به دیگران در بازار اولیه در قالب تنزیل اوراق یا همان خرید دین و پرداخت بدهی منتقل نماید و در بازار ثانویه متقاضی دوم اوراق گام به بعد تا ۲۵ درصد مبلغ اوراق را به خریدار اوراق که پس از این دارنده جدید خواهد بود منتقل نماید.

تولیدکننده‌ای که به عنوان متقاضی، اوراق را در بازار اولیه به دست آورده است، می‌تواند با تنزیل اوراق گام در بازار ثانویه از بستر بازار سرمایه زودتر از سررسید به وجه نقد برسد که این اثر ناشی از ویژگی بازارپذیری اوراق گام بر خلاف سایر اسناد مطالباتی و تجاری است. همان طور که پیش از این به آن اشاره شد، قابلیت معامله این اوراق منوط به ثبت و سپرده‌گذاری نزد شرکت سپرده‌گذاری مرکزی است (حمیدیه، و اسمعیلی‌گیوی، ۱۳۹۸، ص ۷). اوراق گام پس از پذیرش نزد سازمان بورس و اوراق بهادار، برای انجام معاملات در بازار ثانویه در فرابورس ایران پذیرش شده و باید نزد شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه، ثبت و سپرده‌گذاری شوند؛ لذا شرط معامله پذیر بودن این اوراق در فرابورس ایران منوط به سپرده‌گذاری نزد شرکت سپرده‌گذاری است. پس از ثبت و سپرده‌گذاری اوراق

گام نزد شرکت سپرده‌گذاری مرکزی، این اوراق قابلیت معاملات ثانویه در بستر بازار سرمایه را پیدا می‌کند و عملیات پایاپای و تسویه این اوراق نیز نزد آن شرکت صورت می‌پذیرد. همچنین ساز کار توثیق و توقیف این اوراق همانند توثیق و توقیف سایر اوراق بهادار است (همان، ص ۸).

مطابق ماده ۷ دستورالعمل پذیرش و انتشار اوراق گام، تسویه اوراق گام در بازار ثانوی به عهده بانک یا مؤسسه اعتباری عامل است و امر تسویه اوراق گام صرفاً از طریق شرکت سپرده‌گذاری مرکزی با دارنده نهایی اوراق گام صورت می‌گیرد. در این خصوص مطابق ماده ۱۲ دستورالعمل اصلاحی پذیرش و انتشار اوراق گام، دارنده ورقه گام با خرید آن به شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه وکالت بلاعزل می‌دهد تا در خصوص وصول وجوه مربوط به تعهدات معوق بانک یا مؤسسه اعتباری عامل، جرائم، وجه التزام مربوطه و واریز آن به حساب بانکی معرفی شده اقدام نماید. عنداللزوم شرکت سپرده‌گذاری مرکزی نسبت به طرح دعوی در مراجع ذیصلاح مبادرت می‌کند. بر این اساس رابطه دارنده اوراق گام در بازار ثانویه و شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه مبتنی بر وکالت است. این رابطه وکالت بلاعزل، ضمن قرارداد خرید اوراق گام فراهم می‌آید و خریدار اوراق در بازار ثانوی به محض خرید اوراق این وکالت را نیز به شرکت سپرده‌گذاری اعطا می‌کند. چنانچه دارنده اوراق گام، همان متقاضی اول باشد، از آنجا که این رابطه وکالت ضمن خرید اوراق گام در بازار ثانویه فراهم می‌آید، باید گفت به صرف ثبت و پذیرش این اوراق در بازار ثانویه این رابطه ایجاد نمی‌شود، مگر آنکه این وکالت ضمن فرایندهای پذیرش از دارنده (متقاضی) دریافت شود.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

عموماً «تأمین مالی زنجیره تأمین» شامل به‌کارگیری روش‌هایی برای کاهش ریسک و مدیریت بهینه سرمایه در گردش در جریان مبادلات در زنجیره تأمین است. اوراق گام ابزار مالی جدیدی است که به صورت کارآمد در اختیار واحدهای تولیدی برای تأمین مالی طرح‌های آنها قرار می‌گیرد و هدف از طراحی این اوراق، استفاده از آن به طور ویژه در بخش تولید بوده است.

به لحاظ ماهیت ساختاری اوراق گواهی اعتبار مولد (گام) را می‌توان یکی از انواع اوراق بهادار اسلامی یا همان صکوک دانست؛ زیرا صکوک بر پایه عقود شناخته‌شده اسلامی بنا شده است و فرایند تأمین مالی را سامان می‌دهد. این صکوک با هدف بازارپذیرکردن اسناد مطالباتی که توسط فروشندگان مواد اولیه از خریداران دریافت شده، طراحی گردیده است.

از لحاظ ماهیت حقوقی می‌توان اوراق گام را مبتنی بر عقد ضمانت مندرج در قانون مدنی دانست. در ضمان عقدی قانون مدنی، نقل ذمه اتفاق می‌افتد و ذمه مضمون‌عنه به ضامن منتقل می‌شود و مضمون‌له دیگر برای دریافت طلب خود نمی‌تواند به مضمون‌عنه مراجعه کند و فقط امکان مراجعه به ضامن را دارد. در اینجا نیز متعهد باید در سررسید نسبت به تأمین محل اوراق اقدام نماید که چنانچه این امر رخ دهد، مؤسسه اعتباری عامل وجوه تأمین شده توسط متعهد را به دارنده اوراق پرداخت خواهد کرد که در این حالت نقش بانک صرفاً عامل پرداخت خواهد بود. اما در مورد اوراق گام علاوه بر این جایگاه، بانک ضامن پرداخت اوراق نیز هست؛ یعنی در صورتی که متعهد محل اوراق را تأمین نکند، بانک در سررسید باید خود وجه اوراق را به دارنده بپردازد. در اینجا نقش بانک همان نقش ضامن است و دارنده اوراق نیز فقط بانک را به عنوان متعهد در پرداخت یا ضامن پرداخت می‌شناسد. در هر صورت چه در حالتی که محل اوراق تأمین می‌گردد و چه غیر آن بانک ضامن بنگاه متعهد در پرداخت بدهی اوست و اگر محل تأمین گردد، نقش ضمانت بانک فعال نخواهد شد و اگر تأمین نشود، ضمانت بانک اجرا خواهد شد.

در خصوص رابطه بانک با دیگر ارکان اوراق گام نیز مبنای تحلیل عقد ضمان است؛ لذا رابطه بانک و دارنده اوراق رابطه ضامن و مضمون‌له است و رابطه بانک و شرکت سپرده‌گذاری مرکزی نیز همان رابطه ضامن و مضمون‌له می‌تواند تعبیر شود؛ با این تفاوت که در بازار سرمایه، شرکت سپرده‌گذاری مرکزی نماینده دارنده اوراق برای دریافت وجه اوراق است و شرکت مذکور به بانک به عنوان ضامن پرداخت وجه اوراق مراجعه خواهد نمود.

منابع و مأخذ

۱. اخلاقی، بهروز (۱۳۵۸). *بحثی پیرامون مفهوم اسناد تجاری. نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران*، ۲۱، ۸-۴۴.
۲. اسکینی، ربیعا (۱۳۸۶). *حقوق تجارت (برات، سفته، قبض انبار، اسناد در وجه حامل و چک)*، چاپ یازدهم، تهران، انتشارات سمت.
۳. الفی، بهمن، باشکوه، مظفر، و لطفی دودران، علیرضا (۱۴۰۰). *تبیین و تحلیل ضمانت در اسناد تجاری. مجله مطالعات مدیریت راهبردی*، ۶، ۱۵۷-۱۷۲.
۴. بی‌نام (۱۳۹۸). *معرفی طرح گام، طرحی برای تأمین مالی واحدهای تولیدی. تازه‌های اقتصاد*، ۱۵۸.
۵. جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۹۳). *ضمان عقدی در حقوق مدنی*. چاپ دوم، تهران، انتشارات گنج دانش.
۶. حمیدیه، الناز، و اسمعیلی گیوی، حمیدرضا (۱۳۹۸). *بررسی فرایند انتشار اوراق گواهی اعتباری مولد (گام) و جایگاه شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه در بازار ثانویه آن اوراق. شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه، ویرایش نخست، تهران*.
۷. ستوده تهرانی (۱۳۸۳). *حقوق تجارت*. ج ۳، چاپ هشتم، تهران، نشر دادگستر.
۸. صقری، محمد (۱۳۸۷). *حقوق بازرگانی (اسناد)*. چاپ دوم، تهران، شرکت سهامی انتشار.
۹. طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن (۱۳۸۷ق). *المبسوط فی الفقه الامامیه*. ج ۲، چاپ سوم، قم، المكتبة المرتضویه.
۱۰. عبدی پورفرد، ابراهیم (۱۴۰۱). *حقوق تجارت*. ج ۳، چاپ هفتم، تهران، انتشارات مجد.
۱۱. _____ (۱۳۹۳). *مباحثی تحلیلی از حقوق تجارت*. چاپ چهارم، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۲. عرفانی، محمود (۱۳۸۵). *حقوق تجارت*. ج ۳، چاپ دوم، تهران، نشر میزان.
۱۳. عمیدی، سیدعمیدالدین (۱۴۱۶ق). *کنز الفوائد فی حل المشكلات القواعد*. ج ۱، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
۱۴. فخاری، امیرحسین (۱۳۸۹). *حقوق تجارت*. چاپ دوم، تهران، انتشارات مجد.
۱۵. کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۵). *درس‌هایی از عقود معین*، ج ۲، چاپ هشتم، تهران، انتشارات گنج دانش.

۱۶. _____ (۱۳۸۸). عقود معین: مشارکت‌ها صلح. چاپ هشتم، تهران، انتشارات گنج دانش.
۱۷. کاویانی، کوروش (۱۳۸۳). حقوق اسناد تجاری. چاپ اول، تهران، انتشارات میزان.
۱۸. میثمی، حسین (۱۳۹۸). ابعاد فقهی-حقوقی اوراق گام. دوماهنامه تازه‌های اقتصاد، ۱۵۸.
۱۹. _____ و زمان‌زاده، حمید (۱۳۹۹). تأمین مالی زنجیره ارزش با استفاده از اوراق گام: ماهیت، کارکرد و راهکارهای شرعی. دوفصلنامه تحقیقات مالی اسلامی، ۹ (۱۸)، ۵۰۷-۵۴۰.
۲۰. یزدی طباطبایی، سیدمحمدکاظم (۱۴۱۹ق). العروة الوثقی فیما تعم به البلوی. ج ۵، قم، دفتر انتشارات اسلامی.

21. Hofmann, Erik (2021). Supply Chain Finance. *International Encyclopedia of Transportation*, Available online 17 May 2021, Version of Record 17 May, 113-118.
22. Hofmann, Erik, Templar, Simon, Rogers, Dale S., Choi, Thomas Y., Leuschner, Rudolf, & Korde, Rohan Y. (2021). Supply Chain Financing and Pandemic: Managing Cash Flows to Keep Firms and Their Value Networks Healthy. *Rutgers Business Review*, 6 (1), 1-23.
23. Moretto, Antonella, Grassi, Laura, Caniato, Federic, Giorgino, Marco, & Ronchi, Stefano (2019). Supply chain finance: From traditional to supply chain credit rating. *Journal of Purchasing and Supply Management*, 25, 197-217.